

Morup Mølle Mejeri oprettet for 100 år siden

Af Poul Friis

I 1886 - fire år efter Danmarks første andelsmejeri i Hjedding ved Varde - oprettedes de tre første mejerier i Thy og Han Herred. To af disse var Villerslev og Morup Mølle.

Morup Mølle mejeri 1906, set fra syd. Til venstre brændeskuret, bagved ostelageret med vindue til mejeristværrelser i gavlen. Ishuset (med pandeplader) ligger bag den store skorsten, og foran skorstenen dampkedelhuset. Den østlige del af bygningen (til højre) blev tilbygget i 1905.

Personerne, fra venstre: To mejerister, en pige og en meyerske, Karen Marie Friis (født Holm) med sønnen Poul Kr. Friis (døde som ung), mejeribestyrer Niels Kr. Jensen Friis (best. 1898-1928) med sønnen Jens Marius Friis (best. 1928-56).

I foråret 1886 var der barnedåb hos købmand Hanche, Morup Mølle, og blandt gæsterne var en del landmænd. Der blev talt en del om tidens problemer og mejeribyggeri blev diskuteret. Få dage efter holdtes et møde på Morup Mølle kro med 33 deltagere. Der var dog for få, der turde binde sig for fast levering af mælk, så resultatet blev ikke et andelsmejeri, men et aktiemejeri, idet 18 landmænd, blandt disse Chr. Eyber, ”Gl. Ørum”, Niels Leegård, ”Fuglsang”, Jens Knudsen, ”Habæk”, Christoffer Lykke, Hedegårdene og Chr. Jessen, Morup Mølle, slog sig sammen om 29½ aktier á 100 kr.

Chr. Jessen tilbød en grund og i løbet af sommeren blev mejeriet bygget og det startede 18. okt. 1886 med at modtage 1066 pund mælk, (533 kg). Den første mejeribestyrer var den 19-årige Anders Lykke, søn af Niels Chr. Lykke, ”Grimmelykke”.

Anders Lykke havde ikke aftjent sin

værnepligt, så i 1888 måtte der ansættes en vikar, mens soldatertjenesten blev overstået.

I 1896 blev kravet blandt landmændene om et andelsmejeri så stort, at mejeriet efter forhandling overgik til andelsmejeri for en betaling på 13.500 kr., hvilket betød 393 kr. for hver 100 kr. aktie til aktionærene.

Investeringen i mejeriets oprettelse havde været en god forretning.

Omkring 1898 opstod en diskussion for eller imod søndagsarbejde på mejeriet. Anders Lykke satte sin stilling ind imod søndagskørsel, men en afstemning blandt leverandørerne gav flertal for søndagskørsel, så der måtte søges en ny mejeribestyrer. Valget faldt på Niels Chr. Jensen Friis, der på daværende tidspunkt var mejeribestyrer i Villerslev på ottende år.

I 1902 blev der bygget et ”ishus” ved mejeriet. Et hus med ca. 70 cm hulrum i ydervæggene, omkring 15 m² gulvareal og ca.

Love

for

Andelsmejeriet „Morup Mølle“

§ 6.

Mejeriet er indrettet paa Ostelavning, og Leverandørerne skalde tage Mælk tilbage til 1 Øre pr. Kande, skummet Mælk og Kermemælk til 3 Øre, alt i Forhold til det leverede Kvantum fæd Mælk; denne Pris kan isvrigt forandres efter Bestyrelsens Skøn, ligesom ogsaa Bestyrelsen har Ret til at forandre Prisen paa den fæd Mælk.

§ 13.

Ingen Andelskøber kan udtræde af Selskabet uden i Tilfælde af Dødsfald eller Afhændelse af Ejendom. Vil Eftermanden ikke indtræde i Selskabet, udbetales den bortflyttede Andelskøbers eller Dødsboets hans Andel med en Sum, der fastsættes af Bestyrelsen.

§ 17.

Bestyrelsen har til enhver Tid Ret til at paase, at alt i Mejeriet er som det bør være, ja at der ikke drives Kortspil, Svir eller lignende. Mejeripersonalet er i alle Dele forpligtiget til at efterkomme Bestyrelsens Ordre. Tobaksrygning i selve Mejerilokalerne er forbudt.

Nærværende Love ere gennemgaaede og vedtagne paa Generalforsamlingen den 18. Marts 1913, og Bestyrelsen bemyndiget til at underskrive samme paa Andelskøbers Navne.

Jens Knudsen, Poul Østergaard, Poul Jensen.
Smd.

Niels Godtshen, Jeppe Andersen, Jens Chr. Kobbens.
Peter Korsgaard.

1,8 m loftshøjde. Hulrummet i ydermurene var fyldt op med lyng som isoleringsmateriale og over loftet var der ogsaa lyng. Hele huset blev så i løbet af vinteren fyldt op med is fra nærliggende søer og damme, og isen skulle så gerne vare sommeren over til afkølingsformål. Opsamlingen og kørselen med is blev bortliciteret, og det kostede ca. 180 kr. at få huset fyldt op.

Mælkekuskene fik på dette tidspunkt mellem 1,25 kr. og 2,55 kr. pr. dag, afhængig af rutens længde. De længste ruter til Istrup har taget det meste af dagen.

I den oprindelige mejeribygning var beboelsen for mejeribestyreren og det øvrige personale på loftet over mejerilokalerne. I 1905 blev der bygget beboelse til østenden af mejeriet, og beboelsen forblev stort set uændret til mejeriets ophør.

Tilbygningen kostede 3643 kr.

I 1910 anskaffedes ny dampmaskine, (for ca. 3000 kr.), denne blev anvendt til midten af halvtredserne, hvor den blev afløst af el-motorer.

Efter en mild vinter uden is, blev der i 1911 anskaffet en kulsvæklemaskine med tilhørende

Anders Lykke med familie - 26. dec. 1866

fritstående vandkølet kondensator og bygget kølerum med kar til frysning af blokis, anskaffelsespris 5000 kr. Denne kølemaskine, der blev trukket af dampmaskinen, holdt trolig til daglig kørsel i ca. 40 år.

Telefon indlægges ca. 1914.

Bedsted mejeri blev bygget i 1914, hvilket betød 143 udmeldte leverandører og tab af den halve mælkemængde, samt splid og retssager om udbetaling af andele.

I 1914 blev hvælvingen bygget på mejeriet og i 1915 installeredes elektrisk lys formedelst 700 kr.

I 1917 vedtages at forhøje prisen for et varmt bad fra 20 øre til 50 øre. Helt op i halvtredserne fungerede mejeriet som en art offentlig badeanstalt, hvor folk efter bestilling kunne få opgivet tidspunkt for et bad. Det var ikke det store tilløbsstykke, så langt jeg kan huske tilbage, men før sessionerne kom der gerne en del karle fra gårdene for at få en ekstra grundig vask.

I 1917 vælges Andelsbanken til mejeriets bankforbindelse. I 1925 indstiller banken sine betalinger, hvorved et indestående på 53.400 kr. indefrys, hvilket resulterer i, at der må optages lån for at udbetale overskud og i sidste ende medførte krakket et tab for mejeriet på godt

13.000 kr.

I 1928 afgik Niels Friis som mejeribestyrer efter 30 år i stillingen og bestyrelsen valgte som hans efterfølger sønnen Jens Friis.

Skummesalen på Morup Mølle mejeri ca. 1928. Til venstre ses Niels Friis - til højre ses Jens Friis.

I 1935 blev der investeret i en ny dampkedel, pasteuriseringsapparat og ny opmuret vandbeholder. Syrningskar i rustfrit stål til afløsning af de gamle trækar kom i 1940, samt vandskylende toilet i privaten til afløsning af det gamle "Das" med spanden og telefonbogen.

I 1940 kom så krigen. Det begyndte allerede den 9. april med mørklægning af mejeriet, trærammer med tagpap for alle vinduerne. Smørmærker, der skulle stemples, optælles og bundtes. Henstilling fra politiet om lås på kølerummet. Efterhånden som der kom flere tyske soldater til egnen, steg salget af flaske-mælk. Arbejderne ved fæstningsanlæggene i Lyngby skulle også have mælk. Vi var vist oppe på omkring 3000 flasker, som i begyndelsen blev fyldt ved at tage to flasker i hver hånd og dyppe dem i en spand mælk. Senere blev anskaffet et tappeapparat, der kunne tage 4 flasker ad gangen. Det var ikke hurtigere, men måske lidt mere hygiejnisk. Der blev ansat en ekstra mand i mejeriet. Det tog også tid at vaske flaskerne, idet flaskerne enkeltvis blev sat ind over en roterende børste, der blev trukket af en lille damp turbine. Det var ikke helt ufarligt, idet det jævnligt skete, at en flaske sprang mellem fingrene på vaskeren. Ved siden af vaskeren stod en anden og skyllede flaskerne over en vandstråle. Arbejdet med at holde dampkedelen på det nødvendige tryk, for at få dampmaskinen til at køre, blev stadig mere tidskrævende, eftersom kul blev afløst af tørv, kvas og halm. Der blev indkøbt tørv i en størrelsesorden af 500.000 stk., hvilket vist svarer til ca. 150 tons.

Eleven fik en overgang værelse på loftet over privaten, da tyskerne beslaglagde elevværelset i udbygningen som bolig for to tyske underofficerer. En overgang var der på Morup Mølle kro en hel del soldater fra Elsass-Lotringen på grænsen til Frankrig. De var langt fra tilhængere af Hitler. De fandt ud af, at vi havde en radio i kontoret, og de kom troligt hver aften for at købe mælk, og de passede tidspunktet af til tiden for fransksproget udsendelse fra BBC. De blev så hjemmevante, at de selv tændte og indstillede radioen, og de holdt selv vagt for ikke at blive overrasket af de tyske officerer, da det selvfølgelig var dem forbudt at lytte til fjenden.

I 1944 blev indkøbt en flødepisker. Fløden var efterhånden ved lov blevet så fedtfattig, at den var umulig at piske på normal vis, men ved at blæse luft ind samtidig med piskningen, samt ved tilsætning af tømælk lykkedes det at fremstille en art "kaloriefattig" skum, som folk så kunne købe i medbragte skåle og kander. Den 5. maj 1945. Foden til flagstangen var knækket i en storm, men selve stangen var hel. Da de første mælkekuske dukkede op, blev de sat til at hjælpe med rejsning af flagstangen, der simpelthen blev bundet fast til et træ, flaget skulle til tops.

I 1946 blev der indkøbt et oliefyr med dampindblæsning af olien. Tilladelsen til olieindkøb forelå ikke, men der blev indkøbt nogle tromler "tørveolie", eller hvad det nu kan kaldes, fra "Thy Højspændingsværk". Olien var så tyk som asfalt og var et spildprodukt fra gasfremstillingen til dieselmotorerne på værket.

Når olien blev ordentlig forvarmet, brændte den udmærket.

I 1946 besluttedes at fremstille "Kassein".

Kassein fremstilles af skummetmælk. Det bliver i første omgang et produkt, der ligner klumpet risengrød. Dette produkt fyldtes i trækasser og sattes under pres, hvorved en del af vandet blev presset ud. Kasserne med produktet blev derefter sendt til et tørreri på Hurup mejeri, hvor det efter tørring blev fyldt i sække.

Kassein bliver bl.a. brugt til limfremstilling. Tørreriet i Hurup var fælles for flere af omegnens mejerier.

Ny centrifuge og køleanlæg blev opstillet først i halvtredserne.

I 1956 afgik Jens Friis som mejeribestyrer efter 28 års arbejde og afløstes af Hans M. Kristensen.

I feb. 1957 bevilges en ny rustfri stålkerne til afløsning af den gamle trækærne, hvor valserne var ved at rådne. Denne fornyelse medførte ret omfattende indendørs forandringer i mejeriet.

I 1958 besluttedes at starte en osteproduktion, hvilket medførte ret omfattende byggerier i de følgende år.

25. marts 1968 afholdtes ekstraordinær generalforsamling, som besluttede sammenlægning med Bedsted mejeri med 62 stemmer for og 15 imod.

29. oktober 1969 holdes sidste afsluttende generalforsamling sammen med Bedsted mejeri.

”Morup Mølle” andelsmejeri ophørte hermed som mejeri, men bygningerne fandt anvendelse som autolakereri, som stadig eksisterer i 1986, på hundredåret for opførelsen.

3 til 4 meter af den oprindelige ydermur fra 1886, stykket mellem entredør og hvælving, eksisterer stadig, ellers er alt forandret.

Forhandlingsprotokoller, maskinsynsbog, skøde, regnskaber og fotografier samt udklip fra Thisted Amtsavis og Thisted Amts Tidende opbevares på Egnshistorisk arkiv i Vestervig. Oplysninger fra krigen er personlige erindringer.

Kilde: Sydthy Årbog 1986, side 11-16.